

ATATÜRK VE MAKEDONYA

Ziyneti BARLAS*

Bugünkü dinamik Dünya'nın değişen şartları içerisinde tarihî Türk-Makedon Kültür Münasebetleri'ni bir realite olarak nitelemek, onlara saygı göstermek, yalnız her iki taraf için değil, diğer Balkan devletleri için de örnek olabilir.

Balkan milletlerinin tarihî kaderi genel benzerliğin mevcudiyeti aralarında maddî ve manevî münasebetleri için Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor: "Balkan milletleri, bugün, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasî mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet gömülmesinin tarihi neticesidir.

Bu itibarla, Balkan milletlerinin asırlara şamil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hatıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır"¹.

Makedonya, Bizans ile Roma arasında bağ kuran "Via Egnati" adlı ticaret, kültür ve sanat yolunun köprülüğünü yapmış, Osmanlı idaresine geçtiği dönemde Doğu-Batı arasında köprülük vazifesini devam ettirmiştir. Makedonya, tarihi ve kültür mirası ile antik çağlara kadar dayanan önemli ve çok eski bir yerleşim merkezidir.

Makedonya'nın Osmanlı İdaresine katılım tarihi 1385 yılında Hayrettin Paşa'nın Selanik fethiyle başlamış, 1392 yılında Rumeli Fatihî Timurtaş Paşa'nın Üsküp'ü almasıyla tamamlanmıştır.

* Doç. Dr., İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi
1 *Atatürk'ün Millî Dış Politikası. (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge), 1923 - 1938, II., s. 75.*

14. yüzyılın sonuna doğru Anadolu Türkleri'nin Balkanlar'a yaptıkları göçlerin sonucu, beraberinde kendi toplum düzenini, kültür ve sanatın her dalını, örf-adet ve geleneklerini de getirmişlerdir. Önceden, Bizans ve yerli geleneğe sahip olan Üsküp, Türklerin yerleşmesiyle Türk-İslâm geleneğine göre bir şehir tutkusu başlamıştır. Nitekim, Türkler'in inşâ ettikleri dinî ve sosyal yapılar, kısa zamanda Üsküp'ün Anadolu şehri anlayışını kazanmasına neden olmuştur.

Bir başka deyimle, Osmanlılar ne Anadolu'ya, ne de Balkanlar'a geçici olarak yerleşmişti.

Selanik'te, Türk ve Müslümanların çoğunluğunu teşkil ettiği bir mahallesinde, Mustafa Kemal dünyaya geldi. Annesi, Zübeyde Hanım Rumeli'nin işgali döneminde Aydın ve Konya'dan gelen bu Yörük-Türkmen ailesinden Sofuzade Feyzullah ağanın kızıdır. Babası ise Gümrük ve Evkaf memurlarından Ali Rıza Efendi idi. Baba tarafından büyük dedesi orduda hizmetleri olduğu bilinen Ahmet Efendi'dir².

Küçük Mustafa, eski ve yeninin fikrî ve yaşayış tarzı çatışmasını ve böyle bir ikiliğin var olmasını henüz yedi yaşında iken anladı ve bu durum O'nun düşüncelerinde ilk derin izini bırakmıştı.

İlkin, annesi, eski törelere ve eski geleneklere göre yetişmesini, onun sarıklı bir hoca olarak, İslâm tarzlarına göre dinsel öğretim mahalle okuluna gitmesini istedi. Babası, annesinin gönlünü kırmasın diye oğullarını istediği okula, sadece mektebe başlama dinsel törenini yapmakla yerine getirdi.

Buna karşılık babası, ileri görüşlü bir adam, sarıklı takımından hoşlanmayan ve Batı'dan gelme düşüncelerinin ateşli bir yandaşı olarak oğlunun eğitim temelini laik okulda arz eder. Bu nedenle, ertesini gün Avrupa modeli özel bir ilkokula Mustafa'yı kaydettiriyor.

Büyüyen Mustafa Kemal, herkese nasip olmayan bir hırsıyla Osmanlı İmparatorluğu toplumunda başka bir paradoksun somutlamış olduğunu bilincine tam varmasa bile fark ediyor. Türk, Rumeli topraklarında efendi idi, ya da hiç değilse öyle olduğunu sanıyor ve savaşların yükünü omuzluyordu. Askerlik hizmetine alınmayan, yerli Hıristiyanlarla Yahudiler, devletin himayesi altında hemen hemen bütün ticareti ellerinde tutuyorlar. Bunlar Osmanlıların nazarında yalnızca Batı'nın mallarını ve kültür araçlarını getirmekle kalmamışlar, onun huzurluğunu da taşımışlardır.

Atatürk'ün yetişme döneminde, İmparatorluk'ta birbirinden farklı amaçlara kurulmuş, farklı programlar uygulayan eğitim kurumları vardı. Makedonya'da azınlık okulları Batı örneklerine göre, yönetime hiç bir

² Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı*, I, Ankara 1980, s. 162.

bağlılıkları olmadığı gibi, yönetimin azınlık okulları grubunun, millî ve politik amaçlarına göre bir eğitim uygulanıyordu.

Avrupa ve Asya arasında, Batı ve Doğu'nun dörtyol ağzında bulunan Balkan ülkeleri, son yüzyılında emperyalist ülkeler tarafından hedef olmuşlar. Denenmiş siyasî vasıta "Parçala Beni" hareketi yoluna sokulmuştu, bu nedenle şövenlik ve milliyetçi düşmanlık ve güvensizlik şiddetlendi. Böylece herkesin herkese karşı yürüttüğü bir çeteler savaşı sürüp gitmekteydi. Kuzeyde Slavcılığa karşı, Batı'luların baskılarını, güneyde, Yunanistan savunmakta idi. Bulgar komitacıları Yunan Anthartes'leri ile dövüşüyor; Sırlar Bulgarlara kurşun atıyor; Müslüman Arnavut dağlarından inip Hıristiyan halklarının tümüne karşı savaşıyordu. Soygun, yağma, adam kaçırmaya, cinayet her günkü olağan şeylerdi. "Makedonya'da karışıklık" başlığı yıllardan beri Avrupa gazetelerinin ilk sayfalarında ikide bir yer alan daimî bir başlık olmuşdu³.

Atatürk'ün yetişmesinde sosyal ortamı ile birlikte kesintisiz Selanik Askerî Rüşdiyesi'ni ve Manastır Askerî İdadîsi'ni bitirmiş olmasının tesiri vardır. Mustafa Kemal'in Manastır'a geldiği yıl kent silah şakırtıları ve savaş gürültüleriyle dolup taşıyordu. Buralarda eğitim kadar, içinde yaşadığı asker ortamının geleneklerinin payı ve katkısı vardır. Özellikle, Atatürk döneminde yatılı askerî okullarda 24 saat beraber yaşanan, arkadaş bağlılığını, disiplini, vatanseverliği, daima iyi hazırlamanın gereğine inanılarak, öğrenme çabası göstermektedir. Manastır'da askerî öğrencilik döneminde herkesin eğilimleri ve yetenekleri açıkça ortaya çıkmaktaydı; karakterler daha göze çarpar biçimde birbirinden farklılaşıyor, daha sonraki yılların erkeğinde kişiliğinin ilk çizgileri belirginleşiyordu.

O zamanlar onsekiz yaşlarında olan Mustafa Kemal'in nasıl bir izlenim uyandırdığını en iyi şekilde bir okul arkadaşından öğreniyoruz: "Her zaman bir kenarda kalırdı" diye anlatıyor arkadaşı, "kendi içine kapalı, sessiz durur ve kimseyle yakın arkadaşlık kurmazdı. Fakat bu haline rağmen asla nobran ya da aksi biri değildi, tersine, güler yüzlüydü, yapmacıktan uzak bir sıcakkanlılığı vardı. İşin en garip yanı da şuydu: Kendisi hiç meydana çıkmadığı halde, bizi o yönetir, fakat bunu sezdirmezdi. Çok okurdu; okuduğu bir kitap üzerine düşüncesi ise, üç katı daha fazla zamanını alırdı. Bir defasında ona "Bizimle oynamıyorsun, her zaman uzakta duruyorsun, ne düşündüğünü de hiç bir zaman söylemiyorsun, nedir amacın senin?" diye sorduk."

³ D. V. Mikusch, *Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya Arasındaki Adam*, (çev.: Esat Nermi Erendor), İstanbul 1981, s. 77.

“Ben öyle sizler gibi olmak istemiyorum, ben bir şey olmak istiyorum” cevabını vererek yürüyüp gitti”⁴.

Fransız dilini daha iyi benimsemek için Selanik’te geçirdiği tatillerde Fransızca kurslarına büyük bir istekle devam etmiştir.

Yıllardan sonra Atatürk diyorki: “En önemli nokta eğitim işidir. Eğitimidir ki, bir ulusu ya özgür,bağımsız, ünlü ve yüce bir toplum halinde yaşattırır, ya da tutsaklığa sürükler”⁵. Hiç şüphesiz uzun süre kendilerine kapalı kalmış bir gençliğin öğrenme açlığı, Batı’nın ileri atılımına bir an önce yetişmek isteyen bir halkın ateşli gayretiydi.

Mustafa Kemal’in Makedonya’daki yaşantısı daha sonraki kariyeri için kıymetli tecrübelerle geçmiştir, gerçekçi ve akıllı tutumuyla kendisini olayların akıntısına kaptırmayıp aksine onların üstüne çıkmayı İstanbul Harp Akademisi’nde daha kuvvetlendirirken, diğer taraftan da siyasi konular üzerinde düşüncelerini genişletmektedir.

2 Ocak 1905’te Mustafa Kemal Harp Akademisi’nden yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. 1906 yılının Ekim ayında birkaç fikir arkadaşıyla beraber “Vatan ve Hürriyet” nâmi altında gizli siyasî bir cemiyet kuruyorlar. Suriye, Lübnan ve Filistin’deki bazı merkezlerde bizzat bu cemiyetin şubelerini yaymaya çalışmış ve bu cemiyeti asıl Makedonya’da faaliyete geçirmek istemiştir. Bazı arkadaşlarının yardımıyla Selanik’te bu cemiyetin bir şubesini kurabilmiş ise de, askerî vazifesinin başına dönmek zorunda kalışı onu tekrar Suriye’ye dönmeye mecbur bırakmıştır. 1907 yılında Mustafa Kemal’i kolağası rütbesiyle üçüncü ordu müdürlüğünde vazife almış buluyoruz⁶. Bu sırada olaylar peşpeşe geliyor ve süratle Osmanlı Devleti bir kaosa sürükleniyordu. Bu dönem, Balkan Türk milleti için, bütün değerleri ile birlikte var olmakla yok olmanın sınırında yaşanan tarihsel bir dönemdir. Objektif olarak, sosyo-politik bakımından uluslararası tarih sahnesine, “Balkanlaştırma” politikası gelir. “Balkanlaştırma” ile ilgili olarak şunları okuyoruz: Devletlerin topraklarını parçalayıp, onları büyük devletlerin hükmü altına alma politikasını sürdürmek, aşırı milliyetçiliğe, dinî kimliğe ve Balkan milletleri arasında rekabet göstermek için seçilmiş bölgedir⁷.

Milyonlarca insanın acı çekmesine yol açan Balkanlaştırma politikası, Avrupa ve Rusya tarafından kışkırtılan Slav milliyetçiliği⁸, Balkanlarda Sırp

4 göst. yer.

5 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, Ankara 1961, s. 148.

6 A. Afet İnan. *Mustafa Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım*, İstanbul 1971, s. 6.

7 I. Le Robert, *Notre Littérature C’est le Robert*, Paris 1980, s. 155.

8 Rusya’da ilk İslav komitesi 1858’de Moskova’da kurulur, Çar III. Aleksandr da bu komiteye para yardımında bulunuyordu. Benzer komiteler, 1868’de Petersburg;

hegemonyasının desteklenmesiyle ve yüzyılların uyumlu yapısını bölmekle ortaya çıktı; bu durum etkileri bugünde yaşanan acı bir gerçektir⁹. Diğer taraftan hedefleri, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki topraklarını Slav devletleri arasında paylaşarak Pangermanizmin yolunu kesmek ve Boğazlara yerleşmekti”¹⁰.

Bu tarihlerde, Balkan yarımadasında oluşan bir çok olaylar zincirinin en önemli halkalarından biri de Balkan, Birinci Dünya ve Çanakkale Savaşlarıdır. Nihayet Anadolu’nun işgali ve Mustafa Kemal’in “Ya İstiklâl, Ya Ölüm”¹¹ talimatı ile kazanılan Türk Millî Kurtuluş Savaşı.

Böyle gelişmeler olurken Mustafa Kemal Bey Sofya’ya Ataşe Militerliğine tayin edilmiştir (27 Ekim 1913). Mustafa Kemal Sofya’da bulunduğu sıralarda aynı zamanda Bükreş, Belgrad ve Priştine Ataşe Militerliği de ek görev olarak kendisine verilmiştir.

Bir nevi sürgün olarak gittiği Bulgaristan’da kendisini bekleyen vazifeler o kadar büyük ve önemlidir ki, burada geçirdiği bir buçuk yıl hem geniş tecrübeler edinmesini sağlayacak, hem de Rumeli insanının millî şuuruna ve psikolojisine tanık olacaktır¹².

Örnek olarak Mustafa Kemal Sofya’da iken, bir lüks gazinoda yanındaki masaya bir Bulgar köylüsü halk giysisiyle gelip oturur ve garsona bir şeyler ısmarlamak ister. Garson ilkin onu duymazlıktan gelir, sonra da oradan çıkıp gitmesini ister. Köylü itiraz eder: “Hangi cesaretle beni kovabiliyorsunuz? Bu vatan benim alınımın teriyle yaşıyor, benim tüfeğim onu koruyor” diyerek yerinden bile kıpırdamaz. Tartışma sonunda köylü kendine o lüks gazinoda servis yaptırır ve parasını öder.

Atatürk, kendisini etkileyen bu olayı arkadaşlarına anlatırken, “İşte. ben bütün Türk köylüsünün böyle olmasını istiyorum, köylü memleketin efendisi olmadıkça Türkiye ilerleyemez”, diyerek düşüncesini ifade eder.

Binbaşı Mustafa Kemal Bey’in, Sofya’da, Bulgar iç ve dış siyasetini yakından takip etmesinde Makedonyalı aileler ile görüşmesi faydalı olmuştur.

1869’da Kiev, 1870’de Odessa’da kuruldu. Daha geniş bilgi için bak. Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiyesi’nin Kaybı ve Balkanlar’da Panislavizm*, İstanbul 1986.

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Cevat, *Balkanlarda Akan Kan*, İstanbul, ss 72-84; Ali İhsan Gencer - Sabahattin Özel, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 1994, ss. 48 - 54.

¹⁰ *aynı eser*, s. 49.

¹¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk I*, Ankara 1984, s. 10 (Bugünkü dilde Zeynep Korkmaz yayını).

¹² Daha geniş bilgi için bkz. Altan Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, İstanbul 1959.

Bu hususta Bulgarıca'yı da kulaktan kapma öğrenmiştir, zira bu dil vaktinde duyduğu, Makedonyalıların konuştuğu bir lehçeden ibarettir.

Diğer taraftan Bulgaristan Türklüğü'nün tarihi, Atatürk'ün benliğinde unutulmaz etkiler bırakacaktır¹³.

Cihan da biliyor, Bulgaristan Türkleri kendi kültür değerlerine sahip çıkabilmiştir, 1989 yılında iki buçuk ayda kısmen kendi istekleriyle, kısmen zorunlu olarak Türkiye'ye sığınan Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısı 350.000'i aşmıştır. Sağcı, solcu demeden, gençler ve ihtiyarlar, yüksek kademeli memurlar, doktorlar, mühendisler, ünlü sporcular, çeşitli alanlarda veya tarım kooperatiflerinde çalışanlar, emekliler, yani herkes, ama herkes o göç yollarına düşmüş olup, herkes Türk bilincini ispatlamak istiyordu. Şüphesiz, Bulgaristan Türk toplumu, millî şuurunu ve kendi benliğini Dünya'ya duyurma mesajından çekinmiyordu. Asılı bulunan Ali Solak dedenin göğsünde bir levha bulunuyordu: "BEN 70 YAŞINDA BİR TÜRKÜM, BENİM ADIM ALİ SOLAK".

Bir başka deyimle, Bulgaristan Türkleri ulusal varlığını değişen Dünya'da bir kez daha kanıtlayarak, dostu düşmana, Türkiye dışında yaşayan Türkler olduklarını, Türk ruhlarını, Türklük bilincinden kopmadıklarını, Rumeli toplumuna ve Dünya'ya, Mustafa Kemal'in: "NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE" özdeyişini haykırarak bir kez daha hatırlattırdılar.

1919 - 1922 yılları arasını kaplayan mücadelelerle İstiklal Savaşı'nın kazanılması ve TÜRKİYE CUMHURİYETİ'nin ilânı ile Türk milleti siyasî ve sosyal bakımından bir çağ değişme sürecine girmiş bulunuyordu. Bu süreçte en önemlisi, Türk milletinin kendi benliğini duyma bilincini, Türk ruhunun tarihin derinliklerinden bugüne geldiğini, bugünden de yarına kesintisiz olarak yaşatılacağı idi. "Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle gidermeye çalışmalıyız... Osmanlı İmparatorluğu içinde çok çeşitli topluluklar, hep millî inançlarına sarılarak, milliyetçilik idealinin gücü ile kendilerini kurtardılar. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş. Dünya'nın bize saygı göstermesini istiyorsak, ilk önce biz kendi benliğimize ve milletimize bu saygıyı, hissî, fikrî ve fiilî olarak, bütün bir davranış içerisinde gösterelim" diyor Atatürk¹⁴.

¹³ Paraşkev Paruşev, *Mustafa Kemal Atatürk*, Sofya 1973, s. 56 (Bulgarca).

¹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, Ankara 1959, ss. 142 - 143

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan beri sağlam prensiplere dayanan bir dış politika izlemiştir.

Bu prensiplerden başlıcaları şunlardır:

- Bütün ülkeler ile iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri kurmak;
- Her alanda karşılıklı yarara dayanan bağları ve işbirliğini geliştirmek;
- Bağımsızlığa, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek;
- İçişlerine karışmamak;
- Barış ve anlaşma içinde yaşamak.

Bu prensipler bugün de Balkan Dış Politikası'nda özel bir yer almaktadır. Başbakan Tansu Çiller, bunun bir kaç nedeni olduğunu vurguluyor: "Birincisi, Türkiye bir Balkan ülkesidir. İkincisi, bizim bu bölge ülkeleri ve halklarıyla sağlam tarihî ve kültürel bağlarımız var. Üçüncüsü, bu bölge ülkelerinde Türk azınlıkları yaşıyor, öte yandan Türkiye'de yaşayan bir çok vatandaşımız da Balkan kökenlidir. Ve sonuncusu da, coğrafi bakımdan Balkanlar Türkiye'nin Batı yolu üstünde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Balkanlar bizim Batı kapımızdır. Bunun içindir ki, Türkiye'nin Balkanlar politikasının temelinde Balkanlarda barış ve istikrarın korunması vardır"¹⁵.

Bu bölgede yer alan stratejiler, Cumhuriyet'in ilânından sonraki hükümetlerin, Atatürk'ün yukarıda sözü edilen görüşlerini benimsemeleri oranında çeşitli uygulamalarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bir çok siyasal, tarihsel ve kültürel etkileri dolayısıyla, Balkan devletleri arasındaki ilişkilerde çağdaş olmanın ve devrimci olmanın, Balkan toplumlarının beklentileri arasında bulunması da bir gerçektir.

Ancak, Atatürk'e göre artık geçmişin yanlışlıklarını kökten temizlemek günleri gelmiştir. Bu nedenle ilkin, Balkan yarımadasının içinde bulunan ülkeler yanlışlıklarını silmek, ekonomik, politik ve kültürel alanda bir odak noktası oluşturmak zorundadırlar.

¹⁵ TRUD, (Bulgar Gazetesi, "Emek"), Sofya, 2 Şubat 1994.

